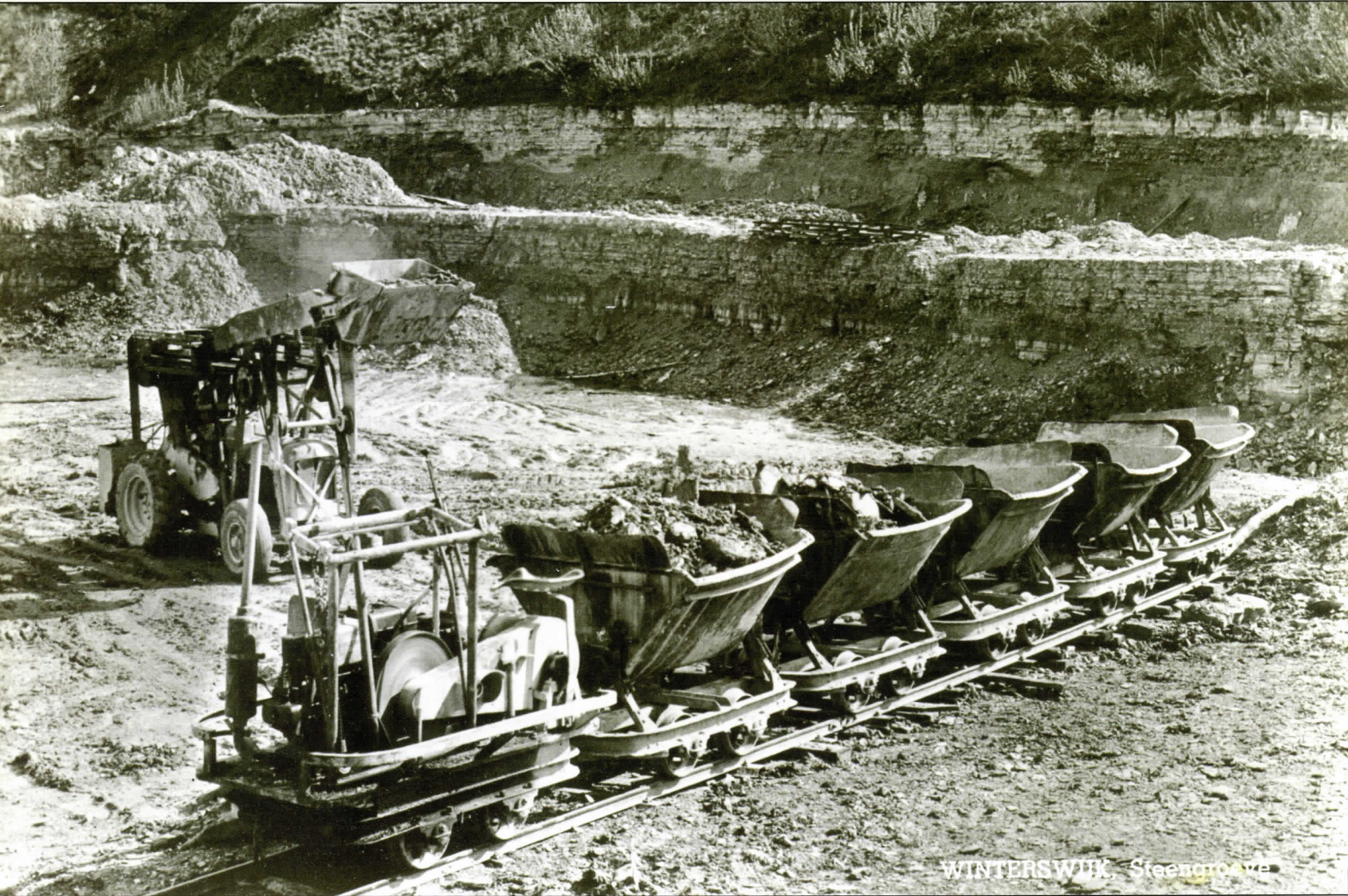

juli 2019

123

SMALSPOOR

Uit de werkplaats

Smalspoor in de steengroeve van Winterswijk

Dwaalspoor in Overveen

Smalspoor op het hellend vlak

Smalspoor in oude advertenties

Naar de sloop

Steengroeve met lierhelling, Winterswijk 1934. Collectie Gerard de Graaf.

De herinnering aan onze stoomritten op het smalspoor van Steenfabriek De Vlijt in december 2001 liggen bij menigeen nog vers in het geheugen. Een paar honderd meter verderop was ooit nog een steenfabriek die smalspoor in gebruik had. Er is echter nog een Winterswijkse onderneming geweest die langdurig smalspoor gebruikte. Van dat bedrijf zijn onwaarschijnlijk veel ansichten gemaakt waarop het smalspoor vaak de hoofdrol of een tenminste prominente bijrol vervult.

Dolomiet in Winterswijk

Net na de eeuwwisseling werden in Winterswijk, nauwkeurig gezegd in de buurtschap Ratum, boringen uitgevoerd in de zoektocht naar steenkool. Dat werd daar ook gevonden, maar op een zo grote diepte dat winning erg duur zou worden in vergelijking met de Limburgse mijnen. Nevenvondsten waren zout en dolomiet. De zoutwinning werd jaren later geconcentreerd rond Boekelo en Hengelo. Dolomiet wordt ook wel bitterspaat genoemd en is een carbonatisch mineraal. Gesteente dat grotendeels uit dit mineraal bestaat, voor het eerst beschreven door de Franse geoloog Déodat de Dolomieu, wordt dolomiet genoemd. Het is zo'n 240 miljoen jaar geleden gevormd in een ondiepe zee, die qua karakter veel weg had van onze huidige Waddenzee.

De onderneming

Dolomiet leek een voortreffelijk gesteente voor wegverharding. Het startsein voor de winning door de *N.V. Winterswijkse Steen- en Kalkgroeve* werd op vrijdag 4 augustus 1933 door burgemeester J.A.R. Bosma gegeven. Midden in de crisistijd was de nieuwe onderneming van de heren G.A. te Siepe (telg uit de Winterswijkse aannemersfamilie die vele industriestoomlocomotieven heeft bezeten), H. Jansen en G.J. Hannink een welkome partner voor de gemeente Winterswijk. De werkgelegenheid bespaarde de gemeente wekelijks f 600,- die anders via de werkverschaffing betaald moest worden. Van het drietal oprichters was Hannink de directeur van het bedrijf. Spoedig na de opening begon men ook met het maken van tegels en het leveren van

kalkmergel. Dat moest ook wel, want voor wegenbouw bleek de steen toch te zacht. *Al met al blijkt in de steengroeve veel perspectief te zitten*, schreef De Graafschapsbode op 27 oktober 1933. Daarmee zat men er niet ver naast, want op 23 oktober 1941 werd een kunstmestfabriek geopend als nieuwe loot aan de stam. Ook dat was een initiatief van Hannink. Het Agrarisch Nieuwsblad van 28 oktober 1941 schreef over hem: *Met Achterhoekschen durf en ondernemingsgeest heeft deze pionier de zaak aangepakt en 't moet wel een grootsch moment voor dezen rondborstigen en eenvoudigen Achterhoeker zijn, nu vandaag zo'n schitterende zegekroon op zijn levenswerk werd gezet*. De onderneming is, na enkele malen in andere handen te zijn overgegaan, tegenwoordig in handen van de Belgische firma Sibelco, dat 175 van dit soort bedrijven in dertig landen exploiteert.

Volle wagens staan gereed om uit de groeve gelierd te worden, rond 1950. Collectie Gerard de Graaf.

Zowel via een brug (rechts) als via de op dat moment nog niet overdekte dubbelsporige helling werden wagens de fabriek ingelieerd. Collectie Gerard de Graaf.

Afvoer per Nederlandsche Spoorwegen

Al bij de start was er een drie kilometer lange weg, gemaakt van steenslag uit de groeve naar het centrum van Winterswijk. Het spoorwegstation werd daardoor ook bereikbaar en al op woensdag 7 februari 1934 werd de met groen en guirlandes versierde lage bakwagen NS 82013 als eerste lading aan NS overgedragen voor verder transport. Aan de wagen was een bord bevestigd met de tekst

1934, sluit af met de woorden: *Nader vernemen we, dat er een groote kans bestaat, dat de Steengroeve een spoorlijn zal krijgen tot aan de groeve. Een teeken van vooruitgang van deze onderneming.* Met de kennis van nu weten we dat die aansluiting nooit gerealiseerd is.

Het smalspoorbedrijf

Het smalspoorbedrijf was uiterst overzichtelijk. Er was veldspoor

Een tenminste viersporig emplacement, een bijzonderheid in Nederland, circa 1950.

Collectie Gerard de Graaf.

*Winterswijksche Steengroeve
Nederlandsche Wegenbouwmaterialen
Koopt Nederlandsch product en vervoert per spoor*

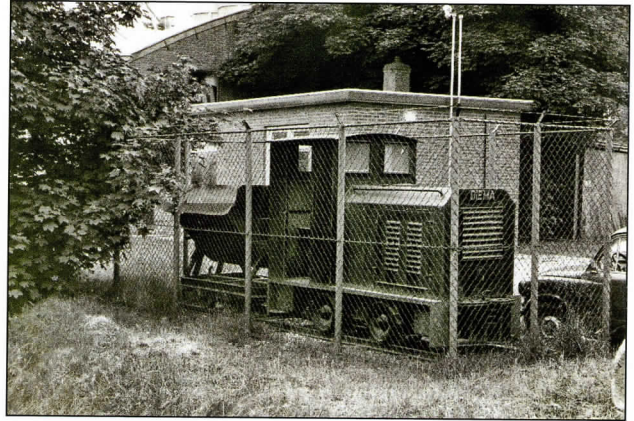
Uit de vele toespraken bij deze gelegenheid bleek hoe tevreden men was met zichzelf en elkaar in crisistijd. Het verslag van deze gebeurtenis, weergegeven in De Graafschapbode van 9 februari

met een wijdte van 700 mm. Her en der in de groeve waren zijtakken en uitlopers, die samenkwamen aan het begin van een remhelling. Vanaf daar ging het met een kabel omhoog, aanvankelijk in de open lucht, later was de helling overdekt. Al met al zullen er enkele honderden meters rails hebben gelegen.

De tractie bestond aanvankelijk uit *menschkracht*, voor de grote-

Paardtractie in de groeve, circa 1933. Collectie Gerard de Graaf.

Diema 1966/1956, DS 28, Winterswijk 18 juni 1980. Foto: Gerard de Graaf.

re afstanden aangevuld met een paard. In de vroege jaren vijftig werd een lorrieonderstel gemotoriseerd dat later, al dan niet tijdelijk, werd aangevuld met een Massey Ferguson-tractor op luchtbanden om de kipwagens te vervoeren. Ergens in de zestiger jaren werd een Diema DS 28 gekocht. Deze locomotief, Diema 1966/1956 was door IVB nieuw aan steenfabriek Staartjeswaard in Beuningen verkocht en waarschijnlijk in de zestiger jaren ook via IVB naar Winterswijk geleverd. Deze locomotief staat al vele jaren met twee bewaard gebleven kipwagens als monument bij het bedrijf. Aan het smalspoorbedrijf kwam begin jaren zeventig een einde.

Hoewel de toeristische aantrekkingskracht van zo'n bedrijf op het eerste gezicht niet heel groot is, zijn er verbluffend veel ansichtkaarten van gemaakt, ik ken er twintig. Het grote gat in de grond bleek voor en kort na de Tweede Wereldoorlog op groepen fietsers een grote aantrekkingskracht uit te oefenen, twee dorpsfotografen hadden het alleenrecht groepsfoto's te mogen maken aan de rand van de groeve. Er wordt anno 2019 nog altijd gewerkt in de groeve en op gezette tijden is deze toneel voor opera- en andere voor-

Winterswijk, Steen en Kalkgroeve
Rangeren met een Massey Ferguson-tractor, circa 1955. Collectie Gerard de Graaf.

stellingen. Lang werd de groeve met regelmaat geopend voor verzamelaars van fossielen, maar hieraan kwam een einde. De auteur, hartstochtelijk verzamelaar van oude prentbriefkaarten, gaat daarmee voorlopig nog even door.

De nieuwe groeve. De zelf gebouwde lorrie die los van de trein staat, was waarschijnlijk te zwak voor de langere afstanden en hellingen, reden de Diema aan te schaffen, circa 1965. Collectie: Gerard de Graaf.